

กบฏผู้มีบุญในภาคอีสาน ระหว่างพ.ศ. 2479 – 2502 : กรณี หมอลำโสภา พลตรี พ.ศ. 2482

Holy Men's Rebellions in the Northeast Between 1936-1959:

the Case of *Mor Lam Sopa Pontri* in 1939

นางสาวศศิธร คงจันทร์

นักศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์

ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

บทคัดย่อ

กบฏผู้มีบุญ เกิดขึ้น 3 ครั้ง ระหว่างพ.ศ. 2479 - 2502 โดยในช่วงพ.ศ. 2482 เหตุการณ์กบฏผู้มีบุญที่เกิดขึ้นในภาคอีสานมีผู้นำ คือ หมอลำโสภา พลตรี เกิดขึ้นที่บ้านสาวะถี ต.สาวะถี อ.เมือง จ.ขอนแก่น มีวัตถุประสงค์ในการต่อต้านอำนาจรัฐอย่างชัดเจน เนื่องจากรัฐส่วนกลางได้พยายามรวมศูนย์อำนาจจากหัวเมืองต่างๆ ไว้ที่ส่วนกลาง โดยเฉพาะในภาคอีสาน รัฐได้พยายามอย่างหนักด้วยวิธีการ “ครอบงำทางวัฒนธรรม” โดยการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ซึ่งเป็นการศึกษาภาคบังคับ ที่ต้องให้ราษฎรทุกคนที่อายุถึงเกณฑ์ต้องเรียนหนังสือไทย เพื่อเป็นการทำให้ราษฎรในหัวเมืองเกิดความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน นอกจากนี้ยังมีปัจจัยเรื่องการเก็บภาษีที่ดิน และกฎหมายป่าไม้ หมอลำโสภาได้ตระหนักถึงความไม่พอใจที่ชาวอีสานมีต่อรัฐส่วนกลาง จึงได้นำเรื่องการครอบงำทางวัฒนธรรมจากส่วนกลาง และการกดขี่ของข้าราชการไปร้องเป็นเพลงหมอลำให้ชาวบ้านฟังเป็นประจำ เพื่อที่จะปลุกเร้าให้ชาวบ้านเลื่อมใสศรัทธาในตนเอง และเข้าร่วมกลุ่มเพื่อต่อต้านอำนาจรัฐส่วนกลาง

การเคลื่อนไหวของหมอลำโสภาได้รับความศรัทธาจากราษฎรเป็นจำนวนมาก ซึ่งเมื่อทางการทราบข่าวการเคลื่อนไหวก็เกิดความหวาดระแวงและเกรงว่าเหตุการณ์จะลุกลามและมีผลกระทบต่อความมั่นคงของรัฐได้ จึงได้นำไปสู่การจับกุมหมอลำโสภาและพรรคพวกไปคุมขังไว้ 15 วัน แล้วจึงปล่อยตัว แต่การถูกจับครั้งนี้ไม่ได้ทำให้หมอลำโสภาเกรงกลัวแต่อย่างใด หมอลำโสภายังคงชอบพูดถึงเรื่องการครอบงำและการกดขี่ของรัฐส่วนกลางอยู่เช่นเคย จนทำให้เกิดการจับกุมครั้งที่ 2 พร้อมกับข้อหา “กบฏ” หมอลำโสภาและแกนนำถูกพิพากษาให้จำคุกตลอดชีวิต แต่ศาลลดโทษให้เหลือจำคุก 16 ปี จากเหตุการณ์กบฏหมอลำโสภาสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาที่ราษฎรอีสานต้องประสบกับความยากลำบาก ซึ่งปัจจัยส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐที่เข้าไปควบคุมวิถีชีวิตของราษฎรอีสาน โดยไม่ได้ผ่านการทำความเข้าใจกับราษฎรเท่าที่ควร จนทำให้ราษฎรไม่สามารถปรับตัวได้ทันและไม่อาจยอมรับอำนาจรัฐส่วนกลางได้ด้วยลักษณะเช่นนี้จึงทำให้การต่อต้านอำนาจรัฐ ในรูปแบบกบฏผู้มีบุญจึงยังคงเกิดขึ้นในภาคอีสานจนกระทั่งถึงพ.ศ. 2502

คำสำคัญ: กบฏผู้มีบุญ การครอบงำทางวัฒนธรรม หมอลำโสภา พลตรี

Abstract

One of the three Holy Men's rebellions taking place between 1936 – 1959 was led by *Mor Lam Sopa Pontri* at Sawathi Sub-district, Mueng District, Khon Kaen in 1939. It aimed at resisting the state authority clearly. In those days, the central government attempted to merge provincial authorities with the central authority. Particularly in the Northeastern region, the government made an effort by exerting 'cultural domination'. The passing of the Elementary Education Act of 1921 was meant to force all inhabitants whose age met the requirement to enter a Thai school. The intention

was to unify all people in provincial areas with those in the center. Moreover, there were issues of the imposition of land tax and the Forest Law stirring up. *Mor Lam Sopa* was aware of the dissatisfaction of the Northeastern people towards the central government. So, as a folksinger in *Mor Lam* style, his songs were often produced to attack cultural domination of the central government and oppression of the authorities. His motive for doing so was to encourage the inhabitants to have trust in him and then join a resistance movement against the central authority.

The movement of *Mor Lam Sopa* got support of numerous inhabitants. Due to the government's anxiety that the movement would be far-reaching and possibly affect the stability of the government, *Mor Lam Sopa* and his followers were, therefore, captured and detained for 15 days. The seizure did not frighten him. He still criticized the government's domination and oppression. Consequently, *Mor Lam Sopa* and the uprising leaders were sentenced to life imprisonment after the second arrest and were charged with 'treason'. However, the court finally mitigated the sentence to 16 years. The rebellion of *Mor Lam Sopa* indeed reflects the misery of Northeastern people as the government would like to control their life regardless of mutual understanding. This resulted in the inadaptability of local people and their refusal to the central authority. Holy Men's rebellions therefore still occurred in this region until 1959.

Keywords: *Holy Men's Rebellions, Cultural Hegemony, Mor Lam Sopa Pontri*

บทนำ

กบฏผู้มีบุญในภาคอีสานที่เกิดขึ้นก่อนช่วงพ.ศ. 2479 นั้น แบ่งเป็น 2 ช่วงเวลา คือ กบฏผู้มีบุญที่เกิดขึ้นก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 และกบฏผู้มีบุญที่เกิดขึ้นตั้งแต่รัชกาลที่ 5 โดยกบฏผู้มีบุญที่เกิดขึ้นในก่อนรัชกาลที่ 5 นั้น ผู้นำกบฏจะเป็นชนกลุ่มน้อยอย่าง พวกข่า ที่อยู่บริเวณรอบนอกของรัฐสยาม โดยพวกข่าเหล่านี้มีจุดมุ่งหมายร่วมกัน คือ ต้องการต่อสู้เพื่ออิสรภาพ เนื่องจากพวกข่านั้นถูกกดขี่ ขูดรีดทั้งจากรัฐสยามและลาวมาเป็นเวลานาน ส่วนกบฏผู้มีบุญที่เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 จะมีลักษณะที่หลากหลายทั้งตัวผู้นำจะมีทั้งบุคคลธรรมดาไปจนถึงชั้นชนนำที่มีอำนาจทางการเมือง และมีจุดมุ่งหมายที่แตกต่างกันไป ทั้งกลุ่มที่ไม่ได้หวังผลประโยชน์ทางการเมือง และกลุ่มที่ตั้งขึ้นเพื่อต่อต้านอำนาจรัฐและหวังผลประโยชน์ทางการเมือง ซึ่งกบฏผู้มีบุญทั้ง 2 ช่วง จะมีลักษณะร่วมกันคือ การเคลื่อนไหวโดยการอ้างตัวเป็นผู้มีบุญกลับชาติมาเกิดเพื่อช่วยชาวอีสานให้หลุดพ้นจากความทุกข์ยาก ซึ่งภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ก็พบว่ายังคงมีเหตุการณ์กบฏผู้มีบุญเกิดขึ้นอีกเพื่อต่อต้านอำนาจรัฐ โดยการเคลื่อนไหวยังคงอาศัย "รูปแบบเดิม" คือ "ผู้มีบุญ" เพื่อแสดงความไม่พอใจต่อการกระทำของรัฐส่วนกลาง นับตั้งแต่ พ.ศ. 2479 – 2502 ได้เกิดกบฏผู้มีบุญทั้งหมด 3 ครั้ง ได้แก่ กบฏหมอลำน้อยชาติดา กบฏหมอลำโสภา พลตรี และกบฏนายศิลา วงศ์สิน

ในบทความชิ้นนี้จะศึกษาในกรณีของกบฏหมอลำโสภา พลตรี พ.ศ. 2482 เพื่อวิเคราะห์สืบค้นปัจจัยที่เป็นแรงผลักดันให้เกิดกบฏหมอลำโสภา พลตรี แนวทางการเคลื่อนไหวและการปราบปรามของรัฐ ซึ่งจะให้เห็นสภาพแวดล้อมของภาคอีสานในช่วงเวลานี้ กบฏหมอลำโสภา พลตรี นอกจากจะมีลักษณะการเคลื่อนไหวที่คล้ายคลึงกับกบฏผู้มีบุญในครั้งก่อนๆ ยังมีความแตกต่างในทางแนวคิดของหมอลำโสภาที่ไม่ได้ต้องการแยกตัวเป็นอิสระจากรัฐไทย แต่เป็นการต่อต้านนโยบายรัฐบาลบางนโยบายที่ส่งผลกระทบต่อการดำเนินวิถีชีวิตแบบเดิมที่ผู้คนเคยชิน

ลักษณะของกบฏหมอลำโสภา พลตรี

เหตุการณ์กบฏหมอลำโสภา พลตรี เกิดขึ้นในพ.ศ. 2482 ช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 สมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี ผู้นำในครั้งนี้คือ นายโสภา พลตรี ซึ่งมีอาชีพเป็นทั้งหมอลำและชาวนา เขาเกิดที่บ้านโนนรัง ตำบลสวาท อำเภอมือง จังหวัดขอนแก่น หมอลำโสภา “เป็นคนที่มีความบุคลิกดี หน้าตาดี ผิวคล้ำ ฟันสีเขี้ยวตั้งปีกแมลงทับ กล้าพูดกล้าทำ ไม่กลัวคน พูดเก่ง มีเหตุมีผล ทำให้ชาวบ้านในแถบนั้นชื่นชมในความสามารถ” (สมาน ทองบ้านทุ่ม, 2556) อย่างไรก็ตาม กบฏหมอลำโสภา พลตรี มีวิธีการที่แตกต่างจากกบฏหมอลำน้อยชาติ²² คือ หมอลำโสภา ไม่ได้อ้างตัวเป็นผู้วิเศษ แต่ใช้การแสดงหมอลำในการเชิญชวนชาวบ้านเข้ามาเป็นพวกตน

เนื่องด้วยหมอลำโสภา เกิดในปีพ.ศ. 2425 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้รับความศึกษาจากพระภิกษุเป็นผู้สั่งสอน สามารถอ่านอักษรธรรมและขอมได้ หมอลำโสภาเป็นคนที่มีความจำดี จึงสามารถจำคำมंत्रีต่างๆ ได้มากมาย รู้พิธีกรรมบวงสรวงต่างๆ และเรียนวิชาหมอลำ จนเป็นหมอลำที่มีชื่อเสียงในแถบตำบลสวาทและในตำบลอื่นๆ ใกล้เคียง หมอลำโสภามีภรรยา 3 คน จาก 3 หมู่บ้าน คือ บ้านป่าหวาย บ้านหนองตะไค้ และบ้านสวาท (สมาน ทองบ้านทุ่ม, 2556) เขาเป็นคนมีฐานะดี มีที่นาที่บ้านป่าหวายประมาณ 70 – 100 ไร่

ในขณะที่รัฐไทยในช่วงระหว่างปีพ.ศ. 2460 – 2480 ได้พยายามรวมศูนย์อำนาจจากหัวเมืองต่างๆ ไว้ที่ส่วนกลางโดยเฉพาะในภาคอีสาน รัฐได้พยายามอย่างหนักโดยใช้วิธีการ “ครอบงำทางวัฒนธรรม” โดยการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 โดยการบังคับให้ราษฎรทุกคนที่อายุถึงเกณฑ์ต้องเรียนหนังสือไทย เพื่อเป็นการทำให้ราษฎรในหัวเมืองเกิดความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หมอลำโสภาตระหนักถึงความไม่พอใจที่ชาวอีสานมีต่อการกระทำของรัฐส่วนกลาง ดังนั้น จึงได้นำเรื่องการครอบงำทางวัฒนธรรมจากส่วนกลาง และการกดขี่ของข้าราชการไปร้องหมอลำให้ชาวบ้านฟังเป็นประจำ เพื่อที่จะปลุกกระตมให้ชาวบ้านเลื่อมใสศรัทธาในตนเอง และเข้าร่วมกลุ่มเพื่อต่อต้านอำนาจรัฐส่วนกลาง การเคลื่อนไหวของหมอลำโสภาสะท้อนให้เห็นว่าหมอลำโสภายังคงยึดถือระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อาจจะได้เห็นได้จากวิธีการที่หมอลำโสภาได้แสดงถึงการต่อต้านและไม่พอใจในระบอบประชาธิปไตย ก็คือการขอเข้าเฝ้าพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 เพื่อร้องเรียนเรื่องระบบการศึกษาแบบใหม่ การออกกฎหมายป่าไม้ และการเก็บภาษีที่ดินของรัฐบาล ในช่วงพ.ศ. 2481 – 2482 แต่ก็ไม่สามารถเข้าเฝ้าได้เนื่องจากพระเจ้าอยู่หัวประทับอยู่ในต่างประเทศ (สุวิทย์ ธีรศาศวัต และชอบ ดีสวนโคก, 2536 : 59) อย่างไรก็ตามการเคลื่อนไหวของหมอลำโสภา สะท้อนให้เห็นว่าเขายังคงยึดมั่นในสถาบันพระมหากษัตริย์ว่าจะสามารถช่วยแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของชาวบ้านได้ การที่หมอลำโสภามีฐานะร่ำรวยและมีการศึกษาเขาจึงสามารถสั่งสอนชาวบ้านตามความรู้ที่ได้ศึกษามา จนสร้างความน่าเชื่อถือให้กับตนเองได้ โดยไม่จำเป็นต้องอ้างตัวเป็นผู้วิเศษ

ปัจจัยที่ก่อให้เกิดกบฏหมอลำโสภา พลตรี

จากสถานการณ์ที่กล่าวมาข้างต้น จึงสันนิษฐานได้ว่าปัจจัยที่เป็นแรงผลักดันให้หมอลำโสภาพลตรีออกมาเรียกร้องและต่อต้านอำนาจรัฐนั้นมาจากการที่รัฐส่วนกลางได้มีการเปลี่ยนแปลงเรื่องนโยบายที่ส่งผลกระทบต่อราษฎรในภาคอีสาน 3 เรื่อง ได้แก่ เรื่องระบบการศึกษา กฎหมายป่าไม้ และภาษีที่ดิน โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. การต่อต้านระบบการศึกษา

ด้วยประเพณีที่สืบทอดกันมาเป็นเวลานานของชาวอีสาน ที่เชื่อว่าการศึกษาคือที่ดีที่สุด คือ การได้รับการศึกษาจากวัด จึงเป็นเหตุให้ผู้ที่ต้องการศึกษาค้นหาความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมนิยมบวชเรียน หรือนำบุตรหลานไปฝากตัวเป็น

²² เหตุการณ์กบฏหมอลำน้อยชาติ เป็นเหตุการณ์กบฏผู้มิบงูที่เกิดขึ้นในปีพ.ศ. 2479 ในพื้นที่จังหวัดมหาสารคาม โดยมีผู้นำ คือ หมอลำน้อย ที่ได้อ้างตัวเป็นผู้วิเศษ ผู้มิบงูในเหตุการณ์กบฏผู้มิบงูสมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2444 - 2445) กลับชาติมาเกิด ชาวบ้านจึงเรียกว่า หมอลำน้อยชาติ โดยปัจจัยที่ทำให้เกิดกบฏหมอลำน้อยชาติ คือ การเรียกเก็บภาษีอากร การปกครองของสงฆ์ และระบบการศึกษา แต่สุดท้ายแล้วหมอลำน้อยชาติก็ถูกรัฐปราบปรามลง

ลูกศิษย์วัด โดยผู้ที่บวชเรียนจะต้องเรียนธรรมะขั้นต้น เรียนอ่าน เรียนจารหนังสือใบลาน²³ (พิรุฬห์ สวัสดิ์รัมย์, 2530 : 34) หรือบนสมุดข่อย ซึ่งจารึกเป็นอักษรขอม หรือที่เรียกว่า อักษรธรรม ซึ่งผู้ที่บวชเรียนที่สึกออกมาแล้วมักจะได้รับการยกย่องเป็น เที่ยง คือ เป็นผู้ที่มีความรู้ที่น่านับถือ (พิรุฬห์ สวัสดิ์รัมย์, 2530 : 35) การบวชเรียนในภาคอีสานนั้นสามารถศึกษาได้ตามความจำเป็น เช่น ในฤดูเก็บเกี่ยวข้าวถ้ามีญาติมาขอให้ผู้ที่บวชไปช่วย พระอุปัชฌาย์ก็อนุญาตให้ไปช่วยงานเกี่ยวข้าวได้ เป็นต้น ซึ่งการสึกในแต่ละครั้งจะไม่กำหนดเวลาที่ชัดเจน การศึกษาที่สามารถกลับไปช่วยงานทางบ้านได้เช่นนี้ ทำให้การบวชเรียนเป็นที่นิยมมากในอีสาน โดยเฉพาะผู้ที่มีความเป็นอยู่ยากจน หรือเป็นลูกกำพร้า แม้แต่เด็กที่มีผู้ปกครองและไม่ต้องบวช ผู้ปกครองก็จะนำเด็กไปฝากตัวเพื่อเป็นศิษย์วัด เพื่อให้พระช่วยอบรมสั่งสอนให้เป็นคนดี ในขณะที่เด็กผู้หญิงที่ไม่มีโอกาสได้เรียนที่วัด ก็จะสามารถในทางศิลปหัตถกรรม งานฝีมือ เช่น ทำบายศรี ทำกระทง ทำอาหาร รวมไปถึงการเรียนนาฏศิลป์พื้นบ้าน เพื่อสนับสนุนหรือประกอบพิธีกรรมและเทศกาลต่างๆ ซึ่งการศึกษาเหล่านี้จะมีอยู่ในท้องถิ่นโดยทั่วไป และมีการถ่ายทอดสืบต่อกันมาอย่างต่อเนื่อง

ด้วยลักษณะการศึกษาในหัวเมืองอีสานนั้นมีพื้นฐานมาจากวัฒนธรรม ประเพณี เฉพาะตัวที่โดดเด่นทำให้แต่ละพื้นที่ที่หัวเมืองอีสานก็จะมีภาษาเฉพาะท้องถิ่นที่เข้มแข็ง กล่าวคือ ในหัวเมืองอีสานนั้นมีภาษากลุ่มใหญ่ๆ ใช้อยู่ 4 ภาษา คือ ภาษาอีสาน ลาว เขมร และส่วย โดยบุคคลที่มีความรู้และเป็นผู้นำชุมชนอย่างพระสงฆ์นั้นใช้อักษรธรรมหรือภาษาลาวในการศึกษาหาความรู้ ภาษาที่ประชาชนใช้ในการสื่อสารเป็นภาษามากกว่าภาษาไทยกลาง จึงทำให้เกิดปัญหาการไม่ใช้ภาษาไทยกลางในทั่วทุกพื้นที่ของภูมิภาคอีสานและยังเป็นปัญหาในเรื่องของความรู้สึกของราษฎรที่ไม่คิดว่าตัวเองเป็นไทย แม้ในสมัยกรมหมื่นสรรพสิทธิประสงค์เป็นข้าหลวงมณฑลอีสาน ก็ได้ทรงตระหนักถึงอันตรายในเรื่องนี้ ดังจะเห็นได้จากการให้มีตราสั่งเป็นทางการโดยทั่วไป ให้เจ้าหน้าที่แต่ละแผนกการทุกหัวเมือง เมื่อมีการสำรวจสำมะโนครัวหรือเมื่อมีราษฎรมาติดต่อจะต้องใช้แบบพิมพ์ของทางราชการให้ปฏิบัติใหม่หมด โดยกรอกในช่องสัญญาชาติว่า “ชาติไทยบังคับสยามทั้งสิ้น” (สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2458) ห้ามมิให้เขียนในช่องสัญญาชาติว่า ชาติลาว เขมร ส่วย กูไท ฯลฯ เป็นอันขาดทั้งนี้เพราะคนในท้องถิ่นพูดภาษาอะไรก็มักจะคิดว่าตัวเองเป็นคนชาตินั้น หากไม่รีบดำเนินการแก้ไขก็อาจเป็นอันตรายต่อการเมืองของประเทศในขณะนั้นได้ (สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2458) ด้วยความหลากหลายทั้งด้านภาษา วัฒนธรรมท้องถิ่นในภาคอีสาน จึงทำให้รัฐสยามเห็นว่าการปรับปรุงระบบการศึกษาที่ล่าช้าของหัวเมืองอีสานให้มีความทันสมัยมากขึ้น ซึ่งภายหลังการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2464 เป็นต้นมา รัฐไทยได้ดำเนินการควบคุมการจัดการศึกษาในดินแดนแถบอีสานให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

นอกจากนี้ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 รัฐบาลต้องการปลูกฝังความรู้สึกรักชาติ และสร้างความรู้สึกเป็นชาติเดียวกัน ผ่านแบบเรียนและการพานักเรียนออกไปทัศนศึกษาตามสถานที่ต่างๆ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นการทำให้นักเรียนตามหัวเมืองต่างๆ โดยเฉพาะในอีสานเกิดความรู้สึกเป็นไทยมากกว่าชาติอื่นๆ อย่าง เช่น ชาติลาว เป็นต้น เนื่องจากลักษณะที่ภูมิประเทศที่ติดกัน แล้วยังมีภาษาพูด และวัฒนธรรมที่ใกล้เคียงกัน จึงอาจจะทำให้เด็กเกิดความรู้สึกเป็นลาวมากกว่าไทยก็เป็นได้ ตามหลักสูตรและประมวลการสอน พ.ศ. 2480 นั้นรัฐต้องการให้การเรียนในระดับประถมศึกษาเป็นการศึกษาภาคบังคับ ให้เด็กๆ ได้เรียนรู้ถึงสิทธิและหน้าที่ของพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย และเป็นการส่งเสริมการปกครองในระบอบประชาธิปไตยให้เจริญรุ่งเรืองผ่านระบบการศึกษาของชาติ ด้วยลักษณะการครอบงำทางวัฒนธรรมของรัฐบาลเช่นนี้ เป็นแรงผลักดันให้หมอลำโสภากแสดงออกถึงการต่อต้านระบบการศึกษาของรัฐบาล เนื่องจากหมอลำโสภามีความคิดเห็นว่า การศึกษาจะทำให้เด็กอีสานกลายเป็นคนไทย หมอลำโสภากต้องการให้เด็กอีสานเรียนที่วัดเช่นเดียวกับที่ตัวเองเคยศึกษาเล่าเรียนมา เขาให้เหตุผลว่า “อยากให้เด็กได้เรียนภาษาธรรมเพราะภาษาไทยกินเด็ก แต่ภาษาธรรมเป็นภาษาที่สอนให้คนเป็นคนดีอยู่ในศีลธรรม” (สุวิทย์ ธีรศาวัต, 2546 : 531) หมอลำโสภายังแสดงความไม่พอใจต่อครูใหญ่โรงเรียนบ้านสาวะถี (ครูบุญเลิศ) ว่า “บังบุญเลิศมึงเห็นบ่อทางการเขาสั่งปักอักษร

²³ การจารหนังสือ คือ การใช้เหล็กแหลมคมขีดตัวหนังสือจารึกให้เป็นรอยลงไปในใบลาน

ป แปลว่า ปล่อย มิงเป็นหยั่งเอาเด็กน้อยมากกัซังไว้ เขาบอกให้ปล่อยแล้ว เขียนตามเสริมึงเข้าใจบ่อ อยากรเขียนจึงเขียน ใครบ่อยากเขียนก็แล้วไป มิงเอาอำนาจมาแต่ใส” (สุวิทย์ ธีรศาศวัต และชอบ ดีสวนโคก, 2536 : 56) และหมอลำโสภาก็ได้ทำตามความเชื่อของตัวเอง คือ การไม่ส่งลูกเข้าโรงเรียนประชาบาล และบรรดาลูกศิษย์ของหมอลำโสภาก็คือ นายเสริม ก็ไม่ส่งลูกเข้าเรียนด้วยเช่นกัน โดยหมอลำโสภาก็เป็นคนสอนหนังสือให้แก่ลูกของตนและลูกของนายเสริมเอง และได้ฝึกให้อ่านเขียนเป็นอักษรธรรมแทนภาษาไทยกลาง (สุวิทย์ ธีรศาศวัต และชอบ ดีสวนโคก, 2536 : 56) หมอลำโสภายังไม่เห็นด้วยกับการเรียกผู้สอนนักเรียนว่า ครู เพราะถือว่าเป็นคำที่ทางการและชาวบ้านเรียกกัน หมอลำโสภาก็ได้ให้เหตุผลว่า

“ครู ตามความหมายที่แท้จริง ต้องมีน้ำอบ น้ำหอม ฮวดหัว ชาวบ้านชาวเมืองเอาน้ำฮวดหัว ห่มเหลือง พระเท่านั้นที่จะเป็นครูได้ เช่น ครูบาอ่อนสา ครูบาเมียง ครูบาเหง้า สู้ เขียนนอหยังมาจึงจะเป็นครูได้ เขียนมากินคนมาชมครูซื่อๆ ครูสอนบ่เอาเงินเอาค่า สอนให้คนมีศีลมีธรรมจึงเป็นครู หมอลำโสภาก็เวลาพบครูประชาบาล ไม่เคยเรียกครู เรียกบักนั้น บักนี้ ทุกที” (สุวิทย์ ธีรศาศวัต และชอบ ดีสวนโคก, 2536 : 56)

จากความคิดเห็นของหมอลำโสภาก็ทำให้เห็นว่าครูที่ควรเคารพนับถือ นั่นคือ พระ เท่านั้น ซึ่งเป็นผู้ที่มีคุณคุณธรรมมากมายโดยการรดน้ำดำหัวเพื่อแสดงความนับถือ และยกย่องให้เป็นครู หมอลำโสภาก็เชื่อว่าพระจะสอนให้บุตรหลานของตนเป็นคนดีมีศีลธรรมได้ และยังเห็นได้ว่าหมอลำโสภานั้นไม่เชื่อในระบบการศึกษาของรัฐที่ครูนั้นเป็นบุคคลธรรมดาไม่รู้อาจจะเรียนอะไรมาจนถึงจะมีความสามารถในการสอนให้บุตรหลานของตนได้ หรือครูรัฐบาลนั้นต้องการครอบงำชาวบ้านด้วยวัฒนธรรมจากส่วนกลางเท่านั้น หมอลำโสภาก็ยังเชื่ออีกว่าถ้าเป็นครูจริงๆ แล้ว ต้องสอนด้วยใจไม่ไขว่มาเก็บเงินราชการแบบนี้ และการเรียนนั้นต้องเป็นไปด้วยความสมัครใจ เนื่องจากระบบการศึกษาของรัฐนั้นจะมีการกำหนดเวลาเรียนที่แน่นอนและยังกำหนดว่าห้ามขาดเรียนเกิน 7 วัน ต่อเดือน ซึ่งจะแตกต่างจากการบวชเรียนหรือการส่งบุตรหลานไปเรียนที่วัดที่จะมีความเป็นอิสระในการเรียนแล้ว เด็กยังมีเวลากลับมาช่วยงานที่บ้านได้ด้วย นอกจากนี้การเรียนการสอนยังใช้ภาษาถิ่น หรืออักษรธรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่หมอลำโสภาก็เชื่อว่าเป็นสิ่งที่สอนบุตรหลานให้เป็นคนมีศีลธรรมได้

2. การต่อต้านภาษีที่ดิน

การเรียกเก็บภาษีที่ดินก็เป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่ทำให้หมอลำโสภาก็ออกมาต่อต้านอำนาจรัฐ เนื่องจากภายหลังที่รัฐได้ยกเลิกการเก็บเงินรัชชูปการไปในวันที่ 1 เมษายน พ.ศ.2482 แต่รัฐก็เรียกเก็บเงินภาษีที่ดินแทน โดยเรียกว่า “ภาษีบำรุงท้องที่” หรือ ภาษีที่ดิน ก่อนหน้านั้นรัฐมีการเก็บภาษีที่ดินที่เรียกว่า อากรค่านา (นิติ กสิโกศล, 2525 : 1) อากรค่านาถือเป็นรายได้สำคัญอย่างหนึ่งของแผ่นดิน ในบางสมัยรัฐจะเรียกเก็บอากรค่านาเป็นข้าวเปลือก เรียกว่า หางข้าว (นิติ กสิโกศล, 2525: 6) เพื่อใช้เป็นเสบียงในเวลาสงคราม บางสมัยรัฐเก็บอากรค่านาเป็นเงินแทนข้าวเปลือก อากรค่านาเป็นรายได้ที่รัฐบาลจัดเก็บเอง การเก็บอากรค่านาได้ปรับเปลี่ยนวิธีการเก็บและอัตราการเก็บไปตามยุคสมัย เพื่อความสะดวกแก่เจ้าหน้าที่ผู้เก็บค่านา และเพื่อความยุติธรรมแก่ชาวนาผู้เสียค่านาด้วย โดยการเก็บอากรค่านาอยู่ในความรับผิดชอบของกรมนา โดยเสนาบดีกรมนาจจะแต่งตั้งข้าหลวงเสนาออกประเมินนาในท้องที่ พร้อมด้วยเจ้าเมือง กรมการอำเภอกำนัน ในท้องที่ออกรังวัดและประเมินนา ข้าหลวงเสนาจะเป็นผู้เก็บอากรค่านา วิธีการเก็บนั้นข้าหลวงเสนาจะออกไปประเมินจัดเก็บ โดยเขียนรายละเอียดลงในแบบพิมพ์ที่เรียกว่า ตั๋วฎีกา แล้วปิดแสตมป์ที่มีราคาเท่ากับค่านาลงในตั๋วฎีกา และเรียกเก็บเงินจากเจ้าของนาแล้วจึงมอบตั๋วฎีกาให้เจ้าของนาไป เป็นอันเสร็จเรียบร้อย (สมเด็จพระยา ดำรงราชานุภาพ, 2515 : 23 – 25)

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 คณะราษฎรได้แสดงเจตจำนงที่จะแก้ไขปรับปรุงภาวะเศรษฐกิจของประเทศให้ดีขึ้น โดยสิ่งที่รัฐบาลได้จัดการแก้ไขปัญหาโดยเร็ว คือ แก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของชาวนา และบรรเทาความเดือดร้อนตามฎีกาต่างๆ ที่ราษฎรร้องเรียนมาถึงรัฐบาล ซึ่งก็รวมถึงการเรียกเก็บอากรค่านาในจำนวนมาก จึงให้สภาผู้แทนราษฎรมิมติเห็นควรลดอัตราเงินค่านาลงจากเดิม 50% (นิติ กสิโกศล, 2525 : 192) เพื่อที่จะรักษา

สถานะของชานาให้ยังคงสามารถประกอบอาชีพต่อไปได้ รัฐจึงได้ประกาศห้ามยึดทรัพย์สินของชานา (นิติ กสิโกศล, 2525 : 193) จะเห็นได้ว่ารัฐบาลภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เริ่มมีนโยบายที่จะลดภาษีอากรแก่ชาวไร่ชานา และมุ่งปรับปรุงภาษีอากรเพื่อกระจายภาระไปยังผู้ประกอบการในสาขาอื่น โดยจะจัดให้มีการเก็บภาษีให้กับสังคมยิ่งขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม การปรับปรุงนี้ไม่ได้กระทำในทันทีเป็นการทำแบบค่อยเป็นค่อยไป เนื่องจากรายจ่ายของรัฐบาลในขณะนั้นมีจำนวนมากจึงยังไม่สามารถลดลงได้ทันที ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงความพยายามที่จะยกเลิกภาษีอากรที่เป็นภาระแก่ชานา และจัดตั้งภาษีอากรใหม่ๆ เพื่อเก็บภาษีกับคนที่มีอาชีพอื่นแทน ซึ่งในพ.ศ. 2481 ที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี และมีนายปรีดี พนมยงค์ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ได้ประกาศใช้ประมวลรัษฎากร เป็นพระราชบัญญัติที่ปรับปรุงภาษีอากรครั้งใหญ่ เพื่อความเป็นธรรมในสังคม การประกาศใช้พระราชบัญญัติประมวลรัษฎากรนี้ ทำให้ภาษีที่เก็บจากที่ดินทั้งหมด เช่น ค่านา ค่าสวนใหญ่ เป็นต้น ได้ถูกรวมเข้าอยู่ในประเภท “เงินช่วยบำรุงท้องที่” ทั้งหมด และลักษณะของภาษีที่ดินประเภทนี้ก็เปลี่ยนไปจากเดิม คือ แต่เดิมภาษีที่ดินและภาษีอากรทั้งหลายเมื่อเก็บได้จะถูกส่งเข้าพระคลังส่วนกลางทั้งหมด แต่ภาษีประเภท “เงินช่วย” นี้เมื่อเก็บเงินได้แล้วไม่ต้องส่งไปที่พระคลังส่วนกลางอีกต่อไป แต่ให้เป็นเงินสำหรับบำรุงท้องที่นั้นๆ ของราษฎรแทน เมื่อเก็บเงินมาได้เท่าใด ให้จ่ายบำรุงท้องที่ตามเกณฑ์ คือ บำรุงท้องที่ในเขตตำบลร้อยละ 20 ของท้องที่ในเขตอำเภอร้อยละ 20 ท้องที่ในเขตจังหวัดร้อยละ 20 ถ้าเป็นท้องที่ในเขตเทศบาลก็ให้บำรุงท้องที่ภายในตำบลในเขตเทศบาลร้อยละ 50 และบำรุงท้องที่โดยทั่วไปภายในเขตเทศบาลนั้นร้อยละ 50 (นิติ กสิโกศล, 2525 : 211 - 212) จากประมวลรัษฎากรว่าด้วยเงินช่วยบำรุงท้องที่นี้ ได้ส่งผลกระทบต่อบุคคลที่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ยิ่งมีกรรมสิทธิ์มากก็ยิ่งต้องเสียเงินช่วยบำรุงท้องที่มากขึ้นตามไปด้วย ลักษณะการเก็บเงินช่วยบำรุงท้องที่นี้ส่งผลกระทบต่อชานาโดยตรง เป็นการบังคับโดยอ้อมให้ชานาต้องทำการเพาะปลูกแบบเต็มพื้นที่ ขณะที่ชานายังต้องทำการเพาะปลูกแบบพึ่งพาธรรมชาติที่ไม่สามารถคาดการณ์ได้ในแต่ละปี ในขณะที่รัฐไม่ได้ส่งเสริมกระบวนการผลิตโดยเฉพาะไม่ได้มีการส่งเสริมการตลาด เพื่อให้ชานาสามารถเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรได้อย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย จึงทำให้การปรับเปลี่ยนการเก็บอากรค่านาเป็นการเก็บเงินช่วยบำรุงท้องที่นั้น ส่งผลกระทบต่อชานาที่ต้องไปกู้ยืมเงินเพื่อมาชำระภาษีให้กับรัฐบาล ผลของการปรับปรุงการเก็บอากรของรัฐบาลทำให้ชานาซึ่งเป็นชนส่วนใหญ่ในอีสานต้องยากจนลงและเดือดร้อนมากยิ่งขึ้น ค่านากลายเป็นภาระของราษฎร การทำนาได้ผลน้อยทำให้ชานาค้างชำระค่านาเป็นจำนวนมากและกลายเป็นหนี้ที่มีต่อรัฐบาลในที่สุด

ดังนั้น การเรียกเก็บภาษีดังกล่าวได้สร้างความไม่พอใจให้กับชาวบ้านหลายคนด้วยกันรวมทั้งตัวหมอลำโสภากและลูกศิษย์คือ นายเสริม และนายสิงห์ หมอลำโสภากล่าวว่าที่ดินเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ กว่าจะเป็นที่นาได้ต้องลำบากตรากตรำ ตัดไม้ ขุดต่อ ยกคันนา จึงเกิดประโยคที่ว่า “ที่ดินมันเป็นของเราจะเป็นของหลวงได้อย่างไร” (สุวิทย์ ธีรศาสตร์ และชอบ ดีสวนโคก, 2536 : 57) หมอลำโสภามีที่ดินประมาณ 70 - 100 ไร่ อยู่ที่บ้านป่าหวายซึ่งเป็นที่ดินของภรรยา ห่างจากบ้านสวาทประมาณ 10 - 11 กิโลเมตร ทางด้านกำนันและผู้ใหญ่ต่างเดือนให้หมอลำโสภากไปเสียภาษีที่ดินแต่หมอลำโสภากไม่ยอมไปเสีย จึงทำให้ลูกศิษย์อย่างนายเสริมและนายสิงห์ไม่ยอมไปเสียภาษีที่ดินตามไปด้วย จากเรื่องนี้จึงทำให้นายอำเภอในขณะนั้น คือ ขุนวรรณวุฒิวิจารณ์ ไม่พอใจเป็นอย่างมากและเกรงว่าจะเป็นตัวอย่างให้กับชาวบ้านคนอื่นๆ ไม่ไปเสียภาษีที่ดินตามหมอลำโสภากด้วย นายอำเภอจึงทำการยึดที่ดินของนายสิงห์และนายเสริมขายให้นายพก (พ่อของกำนันตำบลสวาทในขณะนั้น) ด้วยราคา 125 บาท เพื่อเป็นภาษีที่ดิน จากนั้นจึงบังคับให้ทั้งสองคนโอนที่ดินให้กับนายพก แต่ทั้ง 2 คนไม่ยอมไปโอนให้ นายอำเภอจึงเข้ามาในหมู่บ้าน จนเกิดการโต้เถียงกันระหว่างนายอำเภอกับนายเสริม

“นายเสริม : หมาตัวไหนเอาที่ดินไปขาย

นายอำเภอ : อำเภอเป็นคนขาย พวกแกไม่ชำระภาษีที่ดิน ทางอำเภอเขายึดทรัพย์ไปขายให้นายพก และให้พวกแกไปโอนให้นายพก

นายเสริม : หมาตัวไหนขายเพื่อน (นายพก) วะ

นายอำเภอ : อำเภอเขาชัย

นายเสริม : อำเภอเขาชัย อำเภอก็ไปโอน บักได้ขาย บักนั้นโอน (ใครเป็นคนขายคนนั้นก็โอน)

นายอำเภอ : ต้องไปโอนนะ

นายเสริม : อย่างมาบังคับ ที่ดินบักกะนี้เฮ็ดกินมาแต่พ่อ พวกมึงบักกัน บักได้สร้างนาๆ จะมายึดของกูได้จังได้ (ที่ดินพื้นที่นี้ใช้ทำกินมาตั้งแต่รุ่นพ่อ พวกมึงไม่ได้มาซุด มาทำด้วยกัน จะมากยึดไปได้ยังงั้น)” (สุวิทย์ ธีรศาสตร์ และชอบ ดีสวนโคก, 2536 : 58)

นายเสริมและนายสิงห์ไม่ยอมไปโอนที่ดินให้กับนายพอก และทางการก็ไม่สามารถบังคับให้ทั้ง 2 คนไปโอนได้ ทั้ง 2 คนยังคงทำนาในที่ดินของตนเองต่อไป นายพอกก็ไม่สามารถเข้าไปใช้ที่ดินแปลงนั้นได้ และทางการก็ไม่ยอมคืนเงินให้นายพอกด้วย นายพอกจึงเสียเงินให้หลวงไปเปล่าๆ โดยพื้นที่นาที่นายพอกเสียเงินให้ทางการไปนั้นมีเนื้อที่ประมาณ 40 ไร่ (สุวิทย์ ธีรศาสตร์ และชอบ ดีสวนโคก, 2536 : 58) จากเหตุการณ์ดังกล่าวเห็นได้ว่าปัญหาจากการไม่สามารถปรับตัวได้ทันของหมอลำโสภณและชาวบ้าน แต่การที่รัฐบาลมิได้มีการทำความเข้าใจกับราษฎรเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวิธีการจัดเก็บภาษีที่ดิน จึงทำให้ชาวบ้านรวมถึงหมอลำโสภณไม่ยอมรับวิธีการที่เปลี่ยนแปลงดังกล่าว จึงนำไปสู่การปฏิเสธไม่ปฏิบัติตามวิธีการใหม่ ทั้งนี้ เนื่องจากเรื่องเกี่ยวกับการประกอบอาชีพอันเป็นปัจจัยสำคัญในการดำเนินชีวิตของราษฎรนั้น เป็นเรื่องที่ชาวนาในภาคอีสานนั้น ประสบปัญหาและความยากลำบากอยู่แล้ว ดังนั้น เมื่อรัฐบาลเปลี่ยนแปลงวิธีการเก็บภาษีที่ดิน ซึ่งกระทบกับการดำเนินชีวิตของราษฎรในอีสาน จึงส่งผลกระทบต่อความรู้สึกของราษฎรอย่างมาก อันเป็นสาเหตุให้หมอลำโสภณใช้เป็นประเด็นในการชักชวนราษฎรให้เข้าร่วมต่อต้านรัฐบาลได้โดยง่าย

3. การต่อต้านกฎหมายป่าไม้

ในช่วงก่อนพ.ศ. 2475 นั้น รัฐบาลยังไม่ได้เข้มงวดกับการบังคับใช้พระราชบัญญัติรักษาป่าเท่าที่ควร การตัดไม้ในป่าของราษฎรนั้นยังไม่ใช้เรื่องยุ่งยากมากนัก นอกจากไม้ที่หวงห้ามแล้ว ราษฎรสามารถเข้าไปตัดไม้หรือหาของป่าได้โดยสะดวก แต่ในระยะเวลาต่อมา รัฐบาลต้องประสบกับปัญหาป่าไม้ที่ทรุดโทรมเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในภาคอีสาน จึงทำให้รัฐได้ตระหนักถึงปัญหานี้ ส่งผลให้รัฐบาลได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติรักษาป่า พ.ศ.2479 พระราชบัญญัตินี้มุ่งไปที่ราษฎรที่จะเข้าไปตัดไม้ในป่าต้องขออนุญาตจากทางรัฐก่อนแล้วจึงต้องจ่ายค่าธรรมเนียมในแต่ละครั้งที่จะตัดไม้ และราษฎรก็ไม่สามารถเข้าไปตัดไม้ได้ตามใจชอบเหมือนเช่นเคยแล้ว ยังต้องนำไม้มาทำประโยชน์ตามที่ได้แจ้งไว้กับทางรัฐเท่านั้น ก่อให้เกิดความยุ่งยากมากขึ้น สาเหตุที่ทำให้รัฐต้องมีการบังคับใช้กฎหมายป่าไม้นี้อย่างเข้มงวด เนื่องจากรัฐต้องประสบกับปัญหาพื้นที่ป่าที่เคยอุดมสมบูรณ์นั้นลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว จึงทำให้รัฐหันมาให้ความสนใจการรักษาพื้นที่ป่าอย่างจริงจังมากขึ้นโดยเฉพาะในภาคอีสาน

การเปลี่ยนแปลงกฎหมายป่าไม้ได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของราษฎรที่สามารถจะตัดไม้ได้อย่างค่อนข้างจะอิสระ จึงทำให้หมอลำโสภณใช้ความเดือดร้อนในเรื่องป่าไม้ของชาวบ้านมาเป็นประเด็นในการต่อต้านรัฐบาล โดย กล่าวว่าต้นไม้ในป่านั้นเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติไม่จำเป็นต้องขออนุญาตจากทางการ จนทำให้หมอลำโสภณมีเรื่องพิพาทกับครูใหญ่บุญเลิศ โดยครูบุญเลิศกล่าวหาว่า “หมอลำโสภณส่งเสริมให้ชาวบ้านไปตัดไม้มาทำบ้านเรือนโดยไม่ไปขออนุญาตจากทางการ” หมอลำโสภณก็ตอบกลับว่า “ต้นไม้เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ รัฐบาลไม่ได้ปลูกต้นไม้ ทำไมต้องไปขออนุญาตจากรัฐบาล ทำไมจะต้องเสียค่าธรรมเนียมให้รัฐบาล ใครมีแรงก็ไปตัดมาเลย” (สุวิทย์ ธีรศาสตร์ และชอบ ดีสวนโคก, 2536 : 57)

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าหมอลำโสภณได้ตั้งเอาปัญหาความเดือดร้อนของราษฎรในอีสานอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐส่วนกลางที่มีต่อราษฎรในอีสาน มากระตุ้นให้ราษฎรเข้าร่วมการเคลื่อนไหว ทั้งนี้ น่าจะเกิดจากการที่หมอลำโสภณเป็นผู้ที่มีการศึกษา จึงสามารถที่จะรับทราบการเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐส่วนกลาง และ

ตระหนักดีถึงผลกระทบที่จะมีต่อราษฎรในอีสานจึงสามารถจะหยิบยกเอาการเปลี่ยนนโยบายดังกล่าวของรัฐมาเป็นสิ่งปลุกเร้าราษฎรให้เข้าร่วมการเคลื่อนไหวได้จำนวนมาก

ความเคลื่อนไหวของหมอลำโสกา พลตรี

การที่หมอลำโสกา พลตรี ตระหนักถึงความเดือดร้อนของราษฎรในอีสานที่ได้รับจากการเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐ หมอลำโสกาจึงได้ใช้อำนาจการเป็นหมอลำร้องถ่ายทอดปัญหาต่างๆ เพื่อเป็นการกระตุ้นให้ราษฎรตระหนักถึงความเดือดร้อนอันเกิดจากรัฐบาล ราษฎรจะได้เกิดความไม่พอใจรัฐบาล และเข้าร่วมการเคลื่อนไหวกับตนเอง ก่อนที่หมอลำโสกาจะมีความคิดต่อต้านอำนาจรัฐ หมอลำโสกาล้มป่วยหนักจนสลบไป 3 วัน ก่อนสลบได้บอกลูกว่าอย่าเอาตัวเองไปเผา หลังจากสลบไป 3 วัน ก็ฟื้นขึ้นมาแล้วร้องไห้และบอกกับคนใกล้ชิดว่าเจ้านายกดขี่ข่มเหง และตั้งแต่นั้นมาหมอลำโสกา ก็พูดแต่เรื่องเจ้านายข่มเหงราษฎร ในช่วงแรกไม่ค่อยมีคนเชื่อ คนที่เชื่อและสมัครเป็นลูกศิษย์ส่วนใหญ่เป็นคนบ้านอื่น เช่น บ้านบึงแก ตำบลสำราญ บ้านหนองเชียงซุย บ้านโนนภู บ้านโคกสว่าง (เมื่อก่อนขึ้นกับตำบลสาวะถี ปัจจุบันขึ้นกับอำเภอภูเวียง) บ้านสาวะถี ตำบลสาวะถี และบ้านป่าหวาย เป็นต้น (สุวิทย์ ธีรศาควัต และชอบ ดีสวนโคก, 2536 : 60)

เนื่องจากหมอลำโสกาเป็นหมอลำ เวลาไปแสดงหมอลำตามหมู่บ้านต่างๆ ก็จะนำเรื่องการครอบงำทางวัฒนธรรมจากส่วนกลาง ที่ผ่านระบบการศึกษาแบบใหม่ที่ให้เด็กเรียนในโรงเรียนประจำและใช้ภาษาไทยกลางในการเล่าเรียนและการสื่อสารระหว่างครูกับนักเรียนก็จะใช้ภาษาไทยกลาง รวมถึงการกดขี่ของข้าราชการ ทั้งในเรื่องการเก็บภาษีต่างๆ เช่น ภาษีที่ดิน ภาษีป่าไม้ ซึ่งสร้างความเดือดร้อนให้กับชาวบ้าน เรื่องเหล่านี้หมอลำโสกาจะนำไปร้องให้ชาวบ้านฟังเป็นประจำ โดยชาวบ้านที่เป็นบุคคลร่วมสมัยอย่าง นายสมาน ทองบ้านทุ่ม (นายสมาน ทองบ้านทุ่ม, 2556) ได้ให้ข้อมูลว่า หมอลำโสกา พลตรีนี้นั้นมีลักษณะเป็น หมอธรรม มากกว่า หมอลำ หมอลำโสกาจะร้องกลอนลำที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเมืองโดยส่วนใหญ่ และทุกครั้งที่หมอลำโสกาไปแสดงที่ไหน ก็จะมีชาวบ้านตามไปดูเป็นจำนวนมากโดยมีทั้งคนในพื้นที่และจากหมู่บ้านอื่นตามมาดูทุกครั้งที่มีการแสดง หมอลำโสกาเป็นที่ชื่นชอบของชาวบ้านมากและมีชื่อเสียงโด่งดังมาก มีแต่คนอยากที่จะเห็นตัวจริงของหมอลำโสกา (นายสมาน ทองบ้านทุ่ม, 2556)

นอกจากการร้องหมอลำแล้วหมอลำโสกา ยังได้บอกคำพยากรณ์ไว้ด้วยว่า “เสาซื่อออกดอก” ก็คือ เสาไฟฟ้า (นายสมาน ทองบ้านทุ่ม, 2556) “ม้าซีโปงเขา” คือรถจักรยานยนต์ “โบกกลมกัณฑ์ สิบวันจึงเปิดเทียหนึ่ง แต่มีไผ่เป็นหนึ่งกัน” คือสลากกินแบ่งรัฐบาล “กระต่ายน้อยสองนิ้วใครก็ซื้อได้ บางคนซื้อน้อย ผัวเมียขมิดกัน ผัวก็ซื้อเป็น เมียก็ซื้อเป็น ลูกก็ซื้อเป็น” คือห่วยเถื่อน “เหมิงบ้านจะมีไถ” คือจากที่ใช้ควายไถนาจะเลิกไป เหลือแต่รถไถเดินตามหมู่บ้านละ 2 - 3 คัน “ทางย่าง 9 คืบ 10 คืบ จะย่างมือเดียว” คือจะมีถนนราดยาง จากที่เคยเดินทาง 9 - 10 วัน จะใช้เวลาเดินทางด้วยรถยนต์ภายในวันเดียว “เขาตีมวยอยู่เมืองนอก จะนอนฟังอยู่บ้านก็ได้” คือ วิทย์ โทรทัศน์ “เขาลำอยู่ทิศใด ย่างตามทางฟังก็ได้ หรือ จะมีของน้อยหิวไป ฟังได้เป็นร้อยเป็นพัน” คือ วิทย์ทรานซิสเตอร์ “ต่อไปนี้พระยาแมงงอดก็จะ มี พระยาขอดกันหอยก็จะ มี มันซิเดือตซีฮ้อน มันซิเจ็บซิหวด ปกครองบ้านบ่เป็นธรรม” คือรัฐบาลที่ปกครองเป็นคนไม่ดี ลูก่ออำนาจจะปกครองบ้านเมืองแบบเผด็จการ บ้านเมืองหาความเป็นธรรมไม่ได้ (สุวิทย์ ธีรศาควัต, 2556)

จากคำพยากรณ์เหล่านี้ทำให้ชาวบ้านศรัทธาในความสามารถของหมอลำโสกาที่สามารถล่วงรู้อนาคตได้ นอกจากคำพยากรณ์แล้วหมอลำโสกา ยังจำพุทธทำนายได้ทุกข้อ ด้วยลักษณะการเคลื่อนไหวของหมอลำโสกาที่เที่ยวแสดงหมอลำไปตามหมู่บ้านต่างๆ และมีการพยากรณ์อนาคตรวมถึงความรู้เกี่ยวกับพุทธทำนายนั้น ก็ให้เห็นได้ว่ามีลักษณะที่คล้ายคลึงกับภพภูมิผู้มีบุญในช่วงรัชกาลที่ 5 ที่มีการทำนายว่าจะเกิดภัยพิบัติขึ้นในอีสาน แต่ในเหตุการณ์ของหมอลำโสกา นี้ จะเป็นการทำนายถึงอนาคตที่จะมีความเจริญก้าวหน้ามีสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ รวมถึงความเป็นไปของเหตุการณ์ทางการเมืองด้วย จากคำพยากรณ์ของหมอลำโสกา สันนิษฐานได้ว่า หมอลำโสกาอาจจะไม่ได้ล่วงรู้

อนาคตตามที่ชาวบ้านเข้าใจกัน แต่หากเป็นการเดินทางมากรุงเทพฯ ของหมอลำโสภาก็ได้พบกับสิ่งแปลกใหม่ที่ยังไม่มีในบ้านสาวะถี และจังหวัดใกล้เคียง ทั้งเสาไฟฟ้า รถยนต์ วิทยุ โทรทัศน์ หรือแม้แต่สลากกินแบ่งรัฐบาล ซึ่งทำให้หมอลำโสภาก็ได้นำเอาสิ่งที่พบเห็นนั้นมาพยากรณ์ถึงวิวัฒนาการของบ้านเมืองในอนาคต เพื่อสร้างแรงศรัทธาให้กับตัวเอง และเพื่อชักชวนให้ชาวบ้านมาเข้าร่วมกลุ่มในการต่อต้านอำนาจรัฐในที่สุด

การปราบปรามกบฏหมอลำโสภาค พลตรี

ด้วยเหตุที่หมอลำโสภาก็จะพูดเกี่ยวกับเรื่องการเมือง การกดขี่ของเจ้านายในการแสดงหมอลำอยู่เสมอๆ ทำให้ทางการเกิดความหวาดระแวงและเกรงว่าเหตุการณ์จะลุกลามได้ จึงได้เข้าจับกุมหมอลำโสภาคและลูกศิษย์ระดับแกนนำ ในครั้งแรกจับไป 11 คน (ไม่ปรากฏวันที่ที่แน่ชัดว่าหมอลำโสภาคถูกจับไปวันที่เท่าใด แต่คาดว่าน่าจะถูกจับที่บ้านป่าหวายซึ่งเป็นบ้านของภรรยา หรือที่บ้านสาวะถีก็ได้) แล้วเอาไปขังไว้ที่ตัวเมืองขอนแก่นเป็นเวลา 15 วัน ตัวหมอลำโสภาคและลูกศิษย์ได้รับการปล่อยออกมา แต่หมอลำโสภาคก็ไม่ได้เลิกแสดงหมอลำโดยหยิบเอาเรื่องเกี่ยวกับการเมืองมาพูดอีก จึงทำให้โดนจับเป็นครั้งที่ 2 คราวนี้ทางการจับได้ 20 คน ไปขังไว้ที่ตัวเมืองขอนแก่นเหมือนเดิม ในครั้งนี้ไม่ปรากฏว่าทางการได้ขังหมอลำโสภาคกี่วันแล้วจึงปล่อยตัวออกมาอีกครั้ง แต่หมอลำโสภาคก็ไม่ได้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเหมือนคนทั่วไป แต่ยังทำการปลุกระดมชาวบ้านอยู่เช่นเคย และยังมีคนมาฟังหมอลำโสภาคมากขึ้นเรื่อยๆ จึงทำให้การจับกุมครั้งที่ 3 เกิดขึ้นในขณะนั้นหมอลำโสภาคอายุ 58 ปี (สุวิทย์ ธีรศาสตร์ และชอบ ดีสวนโคก, 2536 : 56)

ขุนวรรณภูมิวิจารณ์ นายอำเภอ กับฝ่ายตำรวจเห็นว่า ถ้าปล่อยให้หมอลำโสภาคแสดงหมอลำ โดยเอาเรื่องการเมืองกดขี่ของรัฐบาลมาร้องเพื่อปลุกระดมไปเรื่อยๆ เกรงว่าชาวบ้านทั้งจังหวัดจะลุกขึ้นมาต่อต้านอำนาจรัฐได้ (สุวิทย์ ธีรศาสตร์, 2556) จึงได้วางแผนจับกุมหมอลำโสภาค แต่เนื่องจากในสมัยนั้นตำรวจมีน้อย จึงได้ขอกำลังตำรวจได้เพียง 6 คน ซึ่งไม่เพียงพอ ทางกำนันจึงอาสาช่วยด้วยแล้วยังมีครูอาสาสมัครไปช่วยจับด้วยอีก 3 คน รวมทั้งครูบุญเลิศ คู่ปรับของหมอลำโสภาค โดยในวันที่ 16 ธันวาคม 2483 เวลาประมาณ 2 – 3 ทุ่ม ขณะที่หมอลำโสภาคกำลังแสดงหมอลำอยู่ที่บ้านสาวะถี มีผู้คนจากหลายหมู่บ้านมาฟัง บางคนเดินทางมา 40 กม. เพื่อมาฟังหมอลำโสภาค ในคืนนั้นมีชาวบ้านมาฟังหมอลำโสภาคประมาณ 200 – 300 คน เรื่องที่หมอลำโสภาคพูดในคืนวันนั้นเป็นเรื่องเหตุการณ์บ้านเมืองว่า

เดี๋ยวนี้ไม่ทำอย่างโบราณ รัฐบาลเดี๋ยวนี้กดขี่ข่มเหงราษฎร เมื่อก่อนจะซื้อขายที่ดินก็ทำกันง่ายๆ ไม่ยุ่งยาก ไม่ต้องมีสัญญาซื้อขายกัน ก็ไม่เคยมีปัญหา แต่ทุกวันนี้ทางการบังคับให้ต้องทำหนังสือสัญญาซื้อขายกัน นอกจากนี้ยังพูดถึงภาษีที่ดิน ที่ดินมันอยู่แล้วตามธรรมชาติ เราเป็นคนลงแรงทำไร่ไถนา หลวงไม่ได้ทำอะไรให้เราทำไม่จะต้องเสียภาษีที่ดินให้หลวง (สุวิทย์ ธีรศาสตร์ และชอบ ดีสวนโคก, 2536: 60)

ภายหลังจากที่หมอลำโสภาคแสดงไปได้ไม่ถึงชั่วโมง ตำรวจกับอาสาสมัครก็เข้าจับกุม ทำให้ชาวบ้านที่กำลังชมการแสดงอยู่นั้นแตกตื่นหนีไปคนละทิศละทาง ในที่สุดก็สามารถจับหมอลำโสภาค นายเสริม นายสิงห์ นายคุษ เป็นหัวหน้าและแกนนำ และจับชาวบ้านที่ไปฟังได้ รวมทั้งหมด 116 คน (สุวิทย์ ธีรศาสตร์ และชอบ ดีสวนโคก, 2536 : 60) ทุกคนไม่มีใครพกอาวุธ ตำรวจเอาตัวไปไว้ที่โรงเรียนบ้านสาวะถี วันรุ่งขึ้นก็นำไปที่อำเภอ ขอให้ทางการตั้งคือ “กบฏภายใน” (สุวิทย์ ธีรศาสตร์, 2549 : 93). ศาลพิพากษาให้จำคุกหมอลำโสภาค นายสิงห์ นายเสริม นายคุษ ตลอดชีวิต แต่ศาลกรมหลวงให้เหลือจำคุก 16 ปี (สุวิทย์ ธีรศาสตร์ และชอบ ดีสวนโคก, 2536 : 60) โดยส่งไปจำคุกที่เรือนจำบางขวาง กรุงเทพมหานคร ส่วนผู้ต้องหาที่เหลือศาลปล่อยตัวไป หลังจากถูกจำคุกได้ 2 ปี ทางกรมได้นำ หมอลำโสภาคและนายคุษ ซึ่งเป็นศิษย์ของหมอลำโสภาคไปถ่วงน้ำ (นายสมาน ทองบ้านทุ่ม, 2556) ที่คลองบางซื่อแต่ปรากฏว่า เมื่อดึงนักโทษทั้งสองขึ้นมาทั้งสองยังมีชีวิตอยู่ ทางกรมจึงปล่อยตัวนักโทษในคดีนี้ทั้งหมด แต่นักโทษ 1 ใน 4 เสียชีวิตไปแล้วระหว่างจำคุก นักโทษที่เหลือ 3 คน ถูกนำมาไว้ที่เรือนจำขอนแก่นเพื่อปล่อยตัว แต่หมอลำโสภาคยังไม่ทันได้เป็นอิสระภาพ

ก็เสียชีวิตเนื่องจากปวดฟัน เจ้าหน้าที่เรือนจำชื่อ เสมียนคำ ได้ฉีดยาแก้ปวดให้ หลังจากฉีดยาได้ 1 วัน หมอลำโสภาก็เสียชีวิต (สุวิทย์ อธิศาสตร์ และชอบ ดีสวนโคก, 2536 : 60) การตายของหมอลำโสภาก็ยังเป็นปริศนามาถึงปัจจุบัน ว่าตายเพราะแพ้ยารหรือตายเพราะทางการฆ่า ชาวบ้านหลายคนเชื่อว่าตายเพราะทางการต้องการให้หมอลำโสภาคาย (สุวิทย์ อธิศาสตร์, 2546 : 533) นอกจากการตายของหมอลำโสภาก็ยังเป็นปริศนา อีกทั้งศพของหมอลำโสภาก็เป็นปริศนาอีกด้วย เนื่องจากเมื่อหมอลำโสภาคาย ทางเรือนจำก็นำไปฝังในเรือนจำ เพราะไม่รู้ว่าเมื่อไรญาติจะมารับศพ ฝังไว้ 3 วัน วันที่ 4 ญาติมาขอรับศพเพื่อเอาไปเผา ปรากฏว่าเมื่อขุดหลุมศพขึ้นมาก็ไม่พบศพของหมอลำโสภาคาย เหลือแต่เสื้อผ้าที่ห่อศพกับผ้าขาวม้าที่หมอลำโสภานุ่ง ซึ่งในขณะที่ฝังศพนั้นก็มีคนเห็นหลายคน ดังนั้นการตายของหมอลำโสภาก็ยังเป็นปริศนามาถึงปัจจุบัน หมอลำโสภาก็ถูกจับเมื่ออายุ 58 ปี ถึงแก่กรรมประมาณปี พ.ศ. 2485 ถึงต้นปีพ.ศ. 2486 มีอายุ 60 ปี

สรุป

จากปัจจัยความไม่พอใจการเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐบาลที่มีต่อการดำเนินชีวิตของราษฎรในอีสาน ทั้งทางด้านการศึกษา การทำนา การตัดไม้ จึงทำให้หมอลำโสภาก็เป็นหมอลำที่มีความรู้ มีฐานะ และเคยได้ศึกษาเรื่องธรรมะ จึงได้ใช้ปัญหาความเดือดร้อนของราษฎรอันเกิดจากรัฐส่วนกลางมาใช้ในการปลุกเร้าราษฎรให้เข้าร่วมการเคลื่อนไหวต่อต้านอำนาจรัฐโดยผ่านการร้องหมอลำไปตามสถานที่ต่างๆ จึงทำให้ผู้คนคล้อยตามและให้การสนับสนุนหมอลำโสภาคาย พลตรี ดังนั้น ทางทหารจึงตระหนักถึงปัญหาอันเกิดจากการแสดงหมอลำ ของหมอลำโสภาคาย พลตรี จึงได้มีการปราบปรามตั้งแต่ขั้นเบาแต่หมอลำโสภาคาย พลตรี ก็ยังไม่เปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ยังคงแสดงหมอลำกระตุ้นให้ราษฎรไม่พอใจรัฐบาล จึงนำไปสู่การจับกุมและปราบปรามอย่างจริงจัง

เอกสารอ้างอิง

- กฎกระทรวงการคลัง ออกตามความในประมวลรัษฎากร ว่าด้วยเงินช่วยบำรุงท้องที่. (2482). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 56. วันที่ 24 เมษายน 2482.
- กฎข้อบังคับวางระเบียบวิธีการรักษาป่า พ.ศ. 2456. (2456). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 30. วันที่ 1 มีนาคม 2456.
- กฎข้อบังคับว่าด้วยการสำรวจและการเก็บเงินอากรค่านา พ.ศ. 2458. (2458). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 32. วันที่ 30 มกราคม 2458.
- กระทรวงธรรมการ รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 8 พ.ศ. 2458
- ตำราฐานภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ, กรมพระยา. (2481). พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.
- นิติ กลไก. (2525). การเก็บค่านาในสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325 – 2482. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
- ประกาศแก้ไขประกาศออกโฉนดที่ดิน. (2445). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 19. 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2445
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเกอร์. (2546). เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ. พิมพ์ครั้งที่ 3. เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์ม.
- พิรุฬห์ สวัสดิ์รัมย์. (2530). การปฏิรูปการศึกษาในมณฑลอีสาน พ.ศ. 2442-2475. วิทยานิพนธ์ กศ.ม. (ประวัติศาสตร์) กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- พระราชบัญญัติรักษาป่า พ.ศ. 2456. (2456). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 30. วันที่ 1 มีนาคม 2456.
- พระราชบัญญัติรักษาป่า (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2479. ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 53. วันที่ 29 พฤศจิกายน 2479.
- พระราชบัญญัติลักษณะเก็บเงินค่านา. (2443, 18 พฤศจิกายน). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 17.
- พระราชบัญญัติให้ใช้บทบัญญัติแห่งประมวลรัษฎากร พ.ศ. 2481. (2482). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 56. วันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2482 หน้า 1

เอกสารอ้างอิง

- ระลึก ธาณี. (2522). **นโยบายและการจัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษาของประเทศไทยภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ. 2475 – 2503)**. วิทยานิพนธ์ กศ.ม. (ประวัติศาสตร์) กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สายสกุล เดชาบุตร. (2555). **กบฏไพร่ หรือ ฝิ่นญู ประวัติศาสตร์การต่อสู้ของราษฎรกับอำนาจเหนือแผ่นดินสยาม**. กรุงเทพฯ : ยิปซี กรู๊ป.
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. *ร.6. ศ.13/3*. เรื่อง รายงานข้าหลวงตรวจการศึกษามณฑลนครราชสีมา (3 ตุลาคม พ.ศ. 2458)
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. *ศธ. 39/8* เรื่อง รายงานการประชุมข้าหลวงประจำจังหวัด พ.ศ. 2479 ครั้งที่ 6 วันอังคารที่ 12 พ.ศ. 2479.
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (3) *สร.0201.22/2*. เรื่อง รัฐมนตรีและข้าราชการผู้ใหญ่ กระชวงเสถียรตรวจตราราชการหัวเมือง (28 มกราคม 2475 – 26 กันยายน 2483)
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (3) *สร.0201.22/15*. เรื่อง ข้าราชการผู้ใหญ่กระทรวงโฆษณาการตรวจราชการภาคเหนือและอีสาน พ.ศ. 2482.
- สุวิทย์ ธีรศาศวัต; ชอบ ดีสวนโคก. (2536). **การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของหมู่บ้านอีสานเหนือและอีสานกลางก่อนและหลังมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สุวิทย์ ธีรศาศวัต. (2537). **กบฏผู้มีบุญโสภากแห่งบ้านสาวะถี จังหวัดขอนแก่น**. ขอนแก่น : ภาควิชาประวัติศาสตร์และโบราณคดี มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สุวิทย์ ธีรศาศวัต. (2549). **ประวัติศาสตร์อีสาน 2322 - 2488**. ภาควิชาประวัติศาสตร์และโบราณคดี (คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์). ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

สัมภาษณ์

- สุวิทย์ ธีรศาศวัต. (13 มีนาคม 2556). สัมภาษณ์โดย ศศิธร คงจันทร์ (สุวิทย์ ธีรศาศวัต ดำรงตำแหน่ง รองศาสตราจารย์ ภาควิชาประวัติศาสตร์และโบราณคดี คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ปัจจุบันอายุ 66 ปี เคยลงพื้นที่ในหมู่บ้านสาวะถีเมื่อปี 2533 และได้สัมภาษณ์กับชาวบ้านที่เคยร่วมเหตุการณ์หมอลำโสภานายสมาน ทองบ้านทุ่ม. (14 มีนาคม 2556). สัมภาษณ์โดย ศศิธร คงจันทร์ ขณะที่สัมภาษณ์อายุ 85 ปี นายสมาน ทองบ้านทุ่มเป็นผู้ร่วมเหตุการณ์ที่เหลืออยู่เพียงคนเดียว ในขณะนี้ ในช่วงที่เกิดเหตุการณ์อายุ 11 ปี